

GRAŻYNA ADAMCZYK

ANALIZA PROFILU DEMOGRAFICZNEGO GOSPODARSTW DOMOWYCH I JEGO IMPLIKACJE NA RYNKU ŻYWNOŚCI

*Z Katedry Ekonomiki Gospodarki Żywnościowej
Akademii Rolniczej im. Augusta Cieszkowskiego w Poznaniu*

ABSTRACT. Food demand as an effect of different consumer behaviour depends on a lot of factors associated with both food purchaser and external conditions. The most important factors which influence the amount, quality and structure of food demand are demographic features of households. In this paper are showed the most important features of demographic profile of city households and their implications for food market.

Key words: food demand, households, demographic profile, market implication

Wstęp

Pomiędzy konsumentami a producentami żywności zachodzą specyficzne przepływy strumieni produktów, strumieni finansowych oraz informacji, a także kształtują się relacje między podażą żywności, którą reprezentują producenci rolni, i popytem na nią, który reprezentują konsumenci. Popyt na żywność, wyrażony m.in. poprzez wydatki na żywność i jej spożycie, oddziałuje na produkcję żywności. Ostateczna wielkość i struktura podaży żywności i popytu na nią jest jednak uzależniona od splotu wielu czynników specyficznie oddziałujących na te elementy rynku.

Kraśiński i in. (1984) oraz **Wiszniewski** (1983) zaproponowali klasyfikację czynników determinujących popyt, bez uwzględniania ich hierarchii. Były to następujące grupy:

- czynniki warunkowane biopsychosocjalnie: biologiczne, demograficzne, społeczne, psychograficzne,
- czynniki ekonomiczne: poziom i struktura dochodów, oszczędności i kredyty, ceny żywności i relacje cen,
- czynniki pozarynkowe: poziom spożycia naturalnego,
- czynniki rynkowe: podaż produktów żywnościowych, ich jakość, struktura i sezonowość.

Określone zachowania konsumpcyjne gospodarstw domowych to efekt łącznego oddziaływania wielu tych czynników. Z reguły jedno z nich oddziałują wcześniej i silniej, inne natomiast ujawniają się dopiero później, w zależności od układu tych czynników, które traktowane są jako determinanty zachowań konsumpcyjnych. Często jako determinant zachowań konsumpcyjnych i popytu żywnościowego są traktowane czynniki ekonomiczne. Do najważniejszych z nich należy dochód gospodarstwa domowego, który wpływa w istotny sposób na wielkość i strukturę popytu na żywność. Coraz częściej jednak czynniki ekonomiczne ujawniają się dopiero w zróżnicowanych demograficznie, społecznie czy psychograficznie grupach konsumentów, z różną siłą i kierunkiem.

Zatem przed producentami żywności stoi poważne wyzwanie – poznanie konsumenta jako finalnego odbiorcy żywności w łańcuchu żywnościowym. Okazuje się, iż nie wystarczy tylko poznać sytuację materialną odbiorcy, która decyduje o popycie ekonomicznym, lecz także trzeba przeanalizować wszelkie trendy konsumenckie, zwłaszcza demograficzne i żywieniowe.

W ostatnich latach obserwuje się w Polsce kilka charakterystycznych tendencji demograficznych. Wydłuża się przeciętne trwanie życia oraz zmniejsza umieralność, co jest efektem pozytywnych zmian, m.in. wzrostu gospodarczego, postępu medycyny, większej skuteczności opieki zdrowotnej czy ewolucji stylu życia w kierunku upowszechniania racjonalnego żywienia czy wysiłku fizycznego. Z drugiej strony z kolei obserwuje się zjawiska negatywne, takie jak: zmniejszanie się przeciętnej dzietności kobiet, podwyższanie wieku kobiet rodzących pierwsze dziecko oraz osłabianie procesu zakładania rodzin. W rezultacie obserwuje się proces starzenia społeczeństwa.

Zmiany demograficzne w strukturze społeczeństwa mają wpływ na funkcjonowanie całej gospodarki, w tym także sfery żywności i żywienia.

Celem niniejszego opracowania było scharakteryzowanie profilu demograficzno-społecznego konsumentów oraz wskazanie najistotniejszych implikacji jego cech dla producentów żywności.

Material i metoda

Materiałem badawczym były dane pierwotne dotyczące gospodarstw domowych miasta Poznania zebrane metodą ankietową. Podmiot badań zawężono do gospodarstw domowych, których źródło utrzymania nie jest związane z rolnictwem. Główną przesłanką uzasadniającą dobór tych gospodarstw była ich dominacja w nabywaniu większości produktów żywnościowych i w ich spożyciu, co decyduje o znacznym udziale tych gospodarstw w tworzeniu ogólnego popytu żywnościowego. Ponadto gospodarstwa domowe miejskie różnią się od gospodarstw domowych zamieszkujących wieś odmiennie kształtującymi się uwarunkowaniami ekonomicznymi, takimi jak dochody, poziom i struktura wydatków.

Badania rozlokowano na terenie miasta Poznania głównie z powodu tego, iż jest to jednostka z jednej strony typowa, z drugiej natomiast specyficzna. Pod względem demograficznym miasto Poznań jest typową dużą aglomeracją miejską. **Paradysz** (2000) stwierdził, iż Poznań jest Polską „w pigułce”, gdzie liczba gospodarstw domowych o przeciętnych dochodach i wielkości rodziny jest odzwierciedleniem charakterystyki populacji gospodarstw domowych dużych miast całej Polski.

Pod względem ekonomicznym miasto Poznań wyróżnia się na tle innych dużych miast liczących powyżej 350 tys. mieszkańców. Charakteryzuje się dużą liczbą osób pracujących, jednym z najniższych w kraju poziomem bezrobocia, wysokim przeciętnym wynagrodzeniem.

Badania przeprowadzono w 1999 roku na próbie 600 gospodarstw domowych. Gospodarstwa do badań dobrano w sposób celowy, kwotowy, metodą powiązanych ze sobą cech. Głównymi kryteriami doboru próby były: aktywność zawodowa, wielkość gospodarstwa domowego oraz dodatkowo główne źródło utrzymania. Uwzględniono pięć grup gospodarstw domowych wydzielonych pod względem liczby osób: gospodarstwa jedno-, dwu-, trzy-, czteroosobowe oraz liczące pięć i więcej osób. Biorąc pod uwagę kryterium „aktywność zawodowa”, wydzielono dwie grupy: gospodarstwa aktywne zawodowo, gdzie pracuje przynajmniej jedna osoba, oraz gospodarstwa nieaktywne zawodowo, wyłącznie z osobami niepracującymi zawodowo i bezrobotnymi. Wyznaczona liczebność próby stanowi 0,3% ogólnej populacji gospodarstw domowych w Poznaniu, co można przyjąć za liczebność wystarczającą (za GUS-em) i jednocześnie typową w badaniu jednostek zamieszkujących miasta liczące powyżej 350 tys. mieszkańców (Sudman 1976).

Do zebrania danych dotyczących gospodarstw domowych wykorzystano pomiar sondażowy, gdzie zastosowano metody ankiety bezpośredniej i wywiadu osobistego. Kwestionariusz składał się z trzech części, a do opracowania niniejszego artykułu wykorzystano tylko dane dotyczące profilu demograficzno-społecznego.

Zebrane informacje zostały poddane analizie, z wykorzystaniem podstawowych mierników analizy jedno- i dwuwymiarowej. Analizę danych w jednym wymiarze przeprowadzono na podstawie kilku miar statystycznych, m.in. miar położenia: miar pozytywnych dla danych mierzonych na skali nominalnej (dominanta) oraz miar klasycznych dla danych mierzonych na skali przedziałowej (średnia arytmetyczna). Ponadto w odniesieniu do zebranych danych zastosowano także mierniki statystyczne w postaci wskaźników struktury, będące wyrazem udziału jednostek określających skład zbiorowości ze względu na wyróżnione cechy w całej zbiorowości. Podstawową metodą analizy zmiennych jednocześnie w dwóch płaszczyznach była tabulacja dwudzielna, która pozwoliła na przedstawienie wyników w tabelach kontyngencji.

Wyniki i dyskusja

Wielkość i staż gospodarstwa domowego

Profil demograficzno-społeczny gospodarstw domowych jest wynikiem wpływu takich czynników, jak: wielkość gospodarstwa domowego, staż gospodarstwa, faza w cyklu życia rodziny, wiek członków gospodarstwa domowego, ich wykształcenie, wykonywany zawód czy miejsce zamieszkania.

Istotną cechą demograficzną gospodarstwa domowego jest jego wielkość. Miernikiem charakteryzującym z kolei fazę rozwoju rodziny jest m.in. czas trwania gospodarstwa domowego oraz obecność i liczba dzieci.

W analizowanej grupie gospodarstw domowych największy odsetek stanowiły gospodarstwa trwające powyżej 30 lat – 28,5% i do 10 lat – 27,7%, najmniejszy natomiast

trwające 11-20 lat – 20,0%. Relatywnie najliczniejszy był udział gospodarstw dwuosobowych – 24,7% i jednoosobowych – 23,3%. W granicach 20-21% było gospodarstw trzy- i czterosobowych. Wielkość gospodarstwa domowego była zróżnicowana w zależności od czasu jego trwania.

Tabela 1
Struktura gospodarstw domowych według liczby osób i czasu trwania gospodarstwa (%)
Household structure according to number of members and life of household (%)

Liczba osób w gospodarstwie Number of mem- bers in household	Gospodarstwa – Households					Średni czas trwania gospodarstwa (lata) Average household life (years)
	1-10- -letnie 1-10 years	11-20- -letnie 11-20 years	21-30- -letnie 21-30 years	> 30- -letnie > 30 years	ogółem total	
Jedna One	24,7	6,7	4,9	49,1	23,3	28,3
Dwie Two	28,9	8,3	15,4	39,8	24,7	24,3
Trzy Three	34,9	21,7	23,1	7,0	21,5	14,7
Cztery Four	9,6	44,2	33,6	2,3	20,2	19,2
Pięć i więcej Five and more	1,8	19,2	23,1	1,8	10,3	21,3

Gospodarstwa najmłodsze stażem tworzyły przeważnie rodziny trzy- (34,9%) i dwuosobowe (28,9%). W miarę wzrostu czasu trwania gospodarstwa domowego – do 30 lat – zwiększał się udział gospodarstw czterosobowych, a zmniejszał udział trzy- i dwuosobowych. W gospodarstwach trwających powyżej 30 lat przeważały jedno- (49,1%) i dwuosobowe (39,8%).

Przeciętnie najliczniejsze były gospodarstwa istniejące od 11 do 30 lat – 3,6 osoby, najmniej liczne natomiast gospodarstwa najstarsze – 1,7 osoby i najmłodsze – 2,4 osoby.

Średnio badane gospodarstwa domowe miały prawie 22-letni staż. Najdłużej istniały gospodarstwa, które stanowiła jedna osoba – 28,3 roku. Relatywnie najkrócej istniały gospodarstwa trzyosobowe – 14,7 roku.

Następnym czynnikiem kształtującym wielkość gospodarstwa domowego jest liczba dzieci w rodzinie. Wśród analizowanych gospodarstw domowych 44,3% posiadało dzieci, z tego ponad połowa (51,5%) miała jedno dziecko, 36,1% – dwoje, a 12,4% – troje.

Ponad połowa gospodarstw najmłodszych (54,8%) i zdecydowana większość najstarszych (95,3%) nie posiadała dzieci. Duży odsetek gospodarstw nie posiadających dzieci to te istniejące do 10 lat, co może wskazywać na utwierdzenie się tendencji do coraz późniejszego zakładania rodziny i priorytetów życiowych młodych ludzi, którzy przedkładają karierę zawodową nad posiadanie dzieci.

Tabela 2

Struktura gospodarstw domowych według liczby dzieci i czasu trwania gospodarstwa (%)
Household structure according to number of children and life of household (%)

Liczba dzieci w gospodarstwie Number of children in household	Gospodarstwa – Households				
	1-10-letnie 1-10 years	11-20-letnie 11-20 years	21-30-letnie 21-30 years	> 30-letnie > 30 years	Ogółem Total
Jedno One	76,0	27,1	55,2	75,0	51,5
Dwoje Two	21,3	51,0	33,3	25,0	36,1
Troje Three	2,7	21,9	11,5	0,0	12,4

Wśród gospodarstw posiadających dzieci prawie trzy czwarte z najkrótszym stażem (76,0%) i najdłuższym stażem (75,0%) miało jedno dziecko. Relatywnie najwięcej dzieci znajduje się w gospodarstwach trwających 11-20 lat: ponad połowa z nich (51,0%) ma dwoje dzieci, a 21,9% – troje.

Wykształcenie członków gospodarstwa domowego

W gospodarstwach domowych, w których pracowała przynajmniej jedna osoba, przeważnie obie – zarówno mężczyzna, jak i kobieta – posiadały wykształcenie zawodowe (w 47,4% gospodarstw – mężczyzna, w 45,7% gospodarstw – kobieta). W blisko 33% przypadków pan i pani domu posiadali wykształcenie średnie, a mniej więcej w 20% – wykształcenie wyższe.

Wykształcenie członków gospodarstwa domowego było zróżnicowane w zależności od wielkości gospodarstwa i fazy rozwoju rodziny.

Kobiety tworzące samotnie gospodarstwa domowe przeważnie posiadały wykształcenie wyższe (52,2%), a mężczyźni – średnie (48,0%). Wśród gospodarstw domowych wieloosobowych pan i pani domu zazwyczaj byli gorzej wykształceni.

Posiadane wykształcenie było także związane z wiekiem kobiet i mężczyzn.

Posiadanie wyższego wykształcenia jest z reguły domeną ludzi młodych (do 30 lat). W tej kategorii 23,3% mężczyzn i 31,6% kobiet ukończyło studia wyższe. Im starsi członkowie gospodarstwa domowego, tym większy był odsetek tych z wykształceniem zawodowym – blisko połowa analizowanych gospodarstw domowych – a mniejszy z wykształceniem średnim – mniej więcej co trzecia osoba w wieku 40-50 lat i co czwarta w wieku powyżej 50 lat.

Powyższa analiza zróżnicowania wykształcenia członków gospodarstwa domowego w zależności od wybranych czynników demograficznych pozwoliła stwierdzić, iż wyższe wykształcenie najczęściej jest cechą gospodarstw domowych tworzonych przez samotnych mężczyzn, kobiety lub młode pary bez dzieci albo z jednym dzieckiem, których gospodarstwa istnieją do 10 lat, a pan i pani domu nie mają ukończonych 30 lat. Starsze i bardziej liczne gospodarstwa tworzą osoby przeważnie gorzej wykształcone.

Tabela 3

Struktura wykształcenia członków gospodarstw domowych według ich wieku i płci (%)
Education structure of household members according to their age and sex (%)

Wykształcenie Education	Wiek – Age			
	20-30 lat 20-30 years old	31-40 lat 31-40 years old	41-50 lat 41-50 years old	> 50 lat > 50 years old
Mężczyźni – Men				
Zawodowe Basic vocational	36,7	44,1	54,1	55,4
Średnie Secondary	40,0	34,3	32,8	21,5
Wyższe High	23,3	21,6	13,1	23,1
Kobiety – Women				
Zawodowe Basic vocational	35,0	53,7	51,4	46,8
Średnie Secondary	33,4	29,5	36,7	25,5
Wyższe High	31,6	16,8	11,9	27,7

Przekrój zawodowy członków gospodarstwa domowego

Wśród członków gospodarstwa domowego przeważały zawody robotnicze o różnych kwalifikacjach. Dotyczyło to zarówno mężczyzn pracujących – 48,1%, jak i kobiet pracujących – 44,1%. Liczną grupę stanowiły też osoby pracujące jako pracownicy biurowi niższego szczebla, odpowiednio 31,2% – mężczyźni i 32,3% – kobiety. Częściej niż mężczyźni pracownikami umysłowymi średniego szczebla były kobiety (20,2%).

W analizowanych gospodarstwach domowych kobiety pracowały w trzech czwartych przypadków. Niepracujące kobiety w gospodarstwach domowych w 41,7% były dawniej pracownikami biurowymi niższego szczebla, w 33,3% pracowały na stanowiskach robotniczych z kwalifikacjami oraz w 25% były pracownikami umysłowymi średniego szczebla.

Posiadane wykształcenie członków gospodarstwa domowego korespondowało w większości przypadków z wykonywanymi zawodami, które zakwalifikowano do kilku kategorii. Mężczyźni z wykształceniem zawodowym w zdecydowanej większości (93,9%) wykonywali zawody na stanowiskach robotników kwalifikowanych. Posiadanie średniego wykształcenia wiązało się w 79,8% z wykonywaniem zawodów z kategorii pracowników umysłowych niższego szczebla, a wykształcenia wyższego – w 78,4% przypadków z wykonywaniem zawodów z kategorii pracowników biurowych średniego szczebla.

Kobiety z wykształceniem średnim w analizowanych gospodarstwach domowych w niewiele większym procencie niż mężczyźni wykonywały zawody na stanowiskach umysłowych średniego szczebla. 12,4% z nich pracowało na stanowiskach umysłowych wyższego szczebla. Znacznie więcej kobiet (76,6%) niż mężczyzn (5,4%) z wyższym wykształceniem wykonywało zawody umysłowe wyższego szczebla. Prawie 2,5 razy większy udział kobiet z wykształceniem wyższym dotyczył też zawodów specjalistycznych i twórczych oraz prowadzenia własnych działalności gospodarczych.

Wiek członków gospodarstwa domowego

W badanych gospodarstwach domowych 32,2% mężczyzn stanowiących głowę rodziny, było w wieku 41-50 lat, prawie 27% – w wieku 31-40 lat oraz prawie 24% – w młodszym. W co trzecim gospodarstwie domowym pani domu nie przekroczyła 30 lat. W 29,6% przypadków kobieta w gospodarstwie miała 41-50 lat.

Tabela 4
Struktura wielkości gospodarstw domowych według wieku i płci ich członków (%)
Size structure of households according to age and sex of their members (%)

Liczba osób w gospodarstwie Number of members in household	Wiek – Age				Średni wiek (lata) Average age (years)
	20-30 lat 20-30 years old	31-40 lat 31-40 years old	41-50 lat 41-50 years old	> 50 lat > 50 years old	
Mężczyźni – Men					
Jedna One	14,4	6,9	3,3	1,5	32,5
Dwie Two	44,4	11,8	6,6	26,2	36,3
Trzy Three	36,7	37,3	19,7	20,0	37,4
Cztery Four	1,2	36,3	43,4	29,2	43,8
Pięć i więcej Five and more	3,3	7,7	27,0	23,1	46,2
Kobiety – Women					
Jedna One	14,5	5,3	0,9	0,0	29,8
Dwie Two	40,2	5,3	10,1	27,7	35,0
Trzy Three	35,0	29,5	22,0	21,3	36,0
Cztery Four	8,5	36,8	46,8	27,7	41,7
Pięć i więcej Five and more	1,8	23,1	20,2	23,3	43,8

Średni wiek mężczyzny w badanym gospodarstwie domowym wynosił 40 lat, a kobiety – 38 lat, przy czym występowało dość znaczne zróżnicowanie w zależności od wielkości gospodarstwa.

Starsi mężczyźni będący głowami rodziny występowali w gospodarstwach co najmniej czteroosobowych. Taka sama prawidłowość miała miejsce w przypadku kobiet w gospodarstwach domowych. Najmłodszy mężczyźni – średnio 32,5 roku i najmłodsze kobiety – średnio 29,8 roku tworzyli gospodarstwa jednoosobowe, a także gospodarstwa dwuosobowe – odpowiednio w wieku około 36 i 35 lat.

Im bardziej wiek kobiet i mężczyzn zbliżał się do granicy 50 lat, tym częściej występowała tendencja do gospodarstw wieloosobowych, w szczególności czteroosobowych. Najstarsi wiekiem członkowie gospodarstw domowych przeważnie tworzyli gospodarstwa mniejsze, zwłaszcza dwuosobowe.

Pochodzenie członków gospodarstwa domowego

Zdecydowana większość gospodarstw – prawie 80% – zamieszkiwała w Poznaniu od początku, pozostałe 20% w momencie założenia gospodarstwa podjęło decyzję o osiedleniu się w Poznaniu. Najliczniej (66,1%) występowały przypadki napływu gospodarstw domowych z małych miast. 18,2% gospodarstw wybrało zamieszkanie w Poznaniu zamiast w innym dużym mieście, a pozostałe 15,7% – zamiast mieszkania na wsi.

W ponad 70% przypadków zarówno mężczyźni, jak i kobiety tworzący gospodarstwo domowe pochodzili z Poznania, natomiast ponad 20% osób pochodziło z Wielkopolski.

Fazy w cyklu życia rodziny

Faza cyklu życia rodziny jest jedną z cech, które tworzą tzw. profil społeczny konsumentów. Rodzina jest tą komórką, która jest z jednej strony najmniejsza, z drugiej natomiast najbliższa konsumentowi. Każda rodzina przechodzi swój rozwój, przechodząc kolejne etapy, nazywane fazami cyklu jej życia (**Garbarski 1994**). Każda z tych faz charakteryzuje się określoną wielkością gospodarstwa domowego, czasem jego trwania, wiekiem jego założycieli i członków, obecnością dzieci w różnych kategoriach wiekowych, aktywnością zawodową domowników. Wszelkie te cechy niosą ze sobą zróżnicowane potrzeby i ich hierarchię oraz wymagania, związane ze zmieniającym się składem rodziny.

W niniejszej pracy podjęto próbę określenia szacunkowych liczebności poszczególnych faz rozwoju rodziny, stosując schemat ośmifazowy. Dla potrzeb niniejszego badania wprowadzono w stosunku do kryteriów zaproponowanych przez **Wilkie'go (1994)** następujące modyfikacje:

- kategorie wiekowe dzieci (dzieci w wieku poniżej 7 lat, dzieci w wieku szkolnym – 7-14 lat oraz młodzież ucząca się – 15-19 lat),
- fazę „puste gniazdo II”, którą stanowią małżeństwa dojrzałe z dziećmi, które opuściły dom i usamodzielniały się, poszerzono o małżeństwa starsze (wiek powyżej 55 lat, pracujące, nie posiadające dzieci),

– fazę „puste gniazdo III”, którą stanowią założyciele starszych gospodarstw domowych, przeważnie utrzymujących się z emerytury, mających dzieci, które opuściły dom rodzinny, poszerzono o pary małżeńskie bierne zawodowo, bez dzieci,

– fazę „osoby samotne”, które wedle klucza stanowią osoby, które straciły współmałżonka, są na emeryturze i mają dzieci, które opuściły dom, poszerzono o samotne osoby w wieku powyżej 55 lat, nie posiadające dzieci.

Charakterystykę poszczególnych ośmiu faz w cyklu życia rodziny przedstawiono poniżej, a ich liczebność – w tabeli 5.

Tabela 5

Struktura gospodarstw domowych według fazy cyklu życia rodziny (%)
Household structure according to phases of family life cycle (%)

Faza – Phase	Gospodarstwa – Households (%)
1. Faza kawalerska, panińska Young single	6,0
2. Młode małżeństwa Newly married	8,2
3. Pełne gniazdo rodzinne I Full nest I	16,0
4. Pełne gniazdo rodzinne II Full nest II	14,0
5. Pełne gniazdo rodzinne III Full nest III	12,2
6. Puste gniazdo rodzinne I Empty nest I	12,7
7. Puste gniazdo rodzinne II Empty nest II	4,5
8. Osoby samotne Solitary survivor	26,4

Faza kawalerska, panińska – stanowi 6% badanej próby gospodarstw domowych. Tworzą ją osoby samotne (kobiety lub mężczyźni, z niewielką przewagą kobiet) w wieku poniżej 35 lat, które własne gospodarstwo domowe prowadzą średnio cztery lata, pracujące zawodowo, uzyskujące dochód blisko dwa razy wyższy od przeciętnego.

Młode małżeństwa to około 8% badanej próby miejskich gospodarstw domowych. Tworzą je małżeństwa osób młodych, poniżej 35. roku życia, nie mające jeszcze dzieci, będące przeważnie w dobrej sytuacji finansowej, z dochodem miesięcznym na osobę mniej więcej o 400 zł wyższym niż przeciętny.

Pełne gniazdo rodzinne I – 16% badanej próby. W gospodarstwach tych jest przeważnie jedno dziecko w wieku poniżej 7 lat. Jego pojawienie się pociąga za sobą pogorszenie się sytuacji finansowej gospodarstwa. Trwają one średnio dziewięć lat, a ich założyciele nie ukończyli 35. roku życia.

Pełne gniazdo rodzinne II – stanowi 14% badanej populacji gospodarstw domowych. Tworzą je małżonkowie przeciętnie 40-letni, mający zazwyczaj dwoje dzieci, gdzie najmłodsze jest w wieku szkolnym. Sytuacja finansowa gospodarstwa z reguły nie jest najlepsza, a miesięczny dochód na osobę jest niższy niż przeciętny w badanych gospodarstwach.

Pełne gniazdo rodzinne III – około 12% gospodarstw, przeważnie czteroosobowych, istniejących około 22 lat, gdzie małżonkowie mają powyżej 45 lat, a najmłodsze dzieci to młodzież ucząca się. W tej fazie gospodarstwa domowe odznaczają się najgorszą sytuacją finansową, związaną głównie z dużymi wydatkami na edukację dzieci.

Puste gniazdo rodzinne I – prawie 13% badanej próby. To gospodarstwa przeważnie trzyosobowe z dziećmi studiującymi, które usamodzielniały się i opuściły dom, albo dwuosobowe bezdzietne. Trwają przeciętnie 23 lata, a ich założyciele przekroczyli 50 lat, nadal pracują i ich sytuacja nieco się polepsza w stosunku do fazy poprzedzającej.

Puste gniazdo rodzinne II – 4,5% populacji badanych gospodarstw domowych. Istnieją z reguły około 30 lat, tworzą je zazwyczaj dwie osoby dobiegające 60 lat nie pracujące zawodowo lub trzy osoby, lecz z dziećmi, które usamodzielniały się i opuściły dom. Ich sytuacja finansowa jest niezadowolająca.

Osoby samotne – najliczniejsza z faz, 26,4% badanych gospodarstw domowych. Te gospodarstwa tworzą osoby po sześćdziesiątce prowadzące je powyżej 30 lat. Mają niższe dochody, lecz ich sytuacja materialna jest relatywnie lepsza w stosunku do gospodarstw domowych w fazach dojrzałych, starszych małżeństw.

Stwierdzenia i wnioski

Analiza profilu demograficznego badanych gospodarstw domowych pozwoliła wskazać następujące jego cechy:

1. Duży udział gospodarstw domowych starszych, tj. trwających ponad 20 lat, i najmłodszych, tj. ze stażem do 10 lat.

2. Znaczący udział gospodarstw domowych, które stanowiły jedna, dwie bądź trzy osoby, przy czym gospodarstwa najmłodsze przeważnie tworzyły trzy lub dwie osoby, natomiast gospodarstwa najstarsze – dwie osoby bądź jedna.

3. Posiadanie dzieci przez ponad 44% badanych gospodarstw domowych, z czego ponad połowa miała jedno dziecko, 36,1% – dwoje i 12,4% – troje; ponad 50% gospodarstw domowych najmłodszych i zdecydowana większość gospodarstw domowych najstarszych nie posiadała dzieci.

4. Przeważający udział osób aktywnych zawodowo, z wykształceniem zawodowym i średnim, tworzących gospodarstwa domowe. Mężczyźni, którzy tworzyli samotnie gospodarstwa domowe, przeważnie (48%) posiadali wykształcenie średnie, prowadzili je mniej niż pięć lat (41,4%). Kobiety tworzące samotnie gospodarstwa domowe przeważnie posiadały wykształcenie wyższe (52,1%) i również stanowiły gospodarstwa najmłodsze.

5. Zasadnicza zgodność posiadanego wykształcenia członków gospodarstwa domowego z wykonywanymi zawodami, przy czym w największym stopniu – 48,1% w przypadku mężczyzn i 44,1% w przypadku kobiet – wykonywali oni zawody robotnicze z kwalifikacjami oraz zawody związane z pracą biurową na niższym szczeblu, odpowiednio 32,2% – mężczyźni i 32,2% – kobiety.

6. Miejsce zamieszkania członków gospodarstw domowych; w ponad trzech czwartych przypadków było to zamieszkanie w mieście od początku trwania gospodarstwa. Wyniki ankiet wskazały, iż w przypadku gospodarstw domowych napływowych 66,1% dotyczyło przybywania z małych miast, a tylko 16% gospodarstw wybrało miasto zamiast mieszkania na wsi.

7. Cykl życia rodziny, gdzie w przypadku analizowanych gospodarstw domowych wydzielono osiem faz. Najliczniejsze z nich tworzyły *osoby samotne* (26,5%) w wieku powyżej 60 lat, prowadzące własne gospodarstwo domowe ponad 30 lat, rodziny stanowiące *pełne gniazdo rodzinne I* (16,0%), *pełne gniazdo rodzinne II* (14,0%) oraz *puste gniazdo rodzinne I* (12,7%).

Zidentyfikowane cechy analizowanych gospodarstw domowych miasta Poznania odzwierciedliły utrwalanie się trendów demograficznych wśród gospodarstw domowych w całej Polsce. Analiza cech tworzących profil demograficzny gospodarstw domowych stanowi istotną informację dla producentów żywności związaną przede wszystkim z wielkością zapotrzebowania na żywność i jej poszczególne rodzaje. Duży udział starszych gospodarstw domowych i utrzymująca się tendencja do starzenia się społeczeństwa zapowiadają zmianę struktury popytu w kierunku produktów żywnościowych bardziej dietetycznych, lekkostrawnych i w kierunku z reguły mniej zróżnicowanych komponentów żywienia, co wynika ze specyfiki żywienia ludzi starszych. Starsze społeczeństwo to nabywca ograniczonej ilości żywności, jednocześnie reprezentujące większy popyt na przetwory mleczne, zwłaszcza odtłuszczone, chude mięso i przetwory zbożowe, mniejszy natomiast na cukier i tłuszcze pochodzenia zwierzęcego, co wykazał w swoich badaniach **Roszkowski** (1997). Według najnowszych prognoz w ciągu najbliższych 20 lat przeciętna długość życia ludzi w Polsce wzrośnie mniej więcej o cztery lata w przypadku mężczyzn (do 73 lat) i mniej więcej o trzy lata w przypadku kobiet (do 80 lat). Wzrośnie także znacznie liczba gospodarstw domowych, gdzie głowa rodziny przekroczy 30 lat, oraz najstarszych, gdzie głowa rodziny jest w wieku powyżej 60 lat.

Wielkość gospodarstwa domowego i obecność w nim dzieci informuje producentów żywności przede wszystkim o wielkości fizycznego popytu na żywność i szczególnie jej rodzaje. Powyższa analiza potwierdziła tendencję do utrwalania modelu rodziny liczącej dwoje rodziców plus jedno dziecko oraz modelu rodzin bezdzietnych. Ponadto potwierdzono też coraz bardziej popularne zjawisko późniejszego zakładania rodziny, co najprawdopodobniej wynika z priorytetów życiowych młodych ludzi, którzy przedkładają karierę zawodową nad rodzinę. Jedną piątą analizowanych gospodarstw domowych, które stanowi jedna osoba, może wskazywać na relatywnie duże zapotrzebowanie na półprodukty żywnościowe lub żywność *szybką i wygodną*.

Według prognoz demograficznych (GUS) do 2020 roku przeciętna liczba osób w gospodarstwie zmniejszy się do 2,39 osoby, w tym osób dorosłych do 1,91, a dzieci – do 0,48. Ogólnie zarysowującej się tendencji towarzyszyć będzie wzrost liczby gospodarstw domowych bezdzietnych – do około 11 mln w 2020 roku oraz posiadających jedno dziecko – do około 3,1 mln w 2020 roku.

Poziom wykształcenia członków gospodarstw domowych, który zasadniczo koresponduje z wykonywaną pracą zawodową, co wykazano w niniejszych badaniach, może być cenną informacją dotyczącą struktury popytu na poszczególne rodzaje produktów żywnościowych. Dominujące zawodowe i średnie wykształcenie osób tworzących gospodarstwa domowe oraz wykonywane przez nie zawody robotnicze mogą wskazywać

na większe zapotrzebowanie na produkty energetyczne i o większej wartości kalorycznej, co wynika ze specyfiki modelu żywienia osób wykonujących pracę fizyczną.

Przeważający udział wśród badanych gospodarstw domowych miały te, które od początku trwania istniały w mieście, a wśród napływowych te, których członkowie przybyli z małych miast. Ponadto dominujące były także gospodarstwa, w których członkowie pochodzili z miasta Poznania i innych miast Wielkopolski. Te wskazania były podstawą do wysunięcia wniosku, iż gospodarstwa miejskie to zdecydowanie największy odbiorca produktów żywnościowych i przetworzonej żywności, wrażliwy i otwarty na wszelkie nowości rynkowe, a jednocześnie pochodzenie członków tych gospodarstw domowych pozytywnie wpływa na rynek produktów regionalnych, w odniesieniu do których istnieje wieloletnie przywiązanie i tradycja ich spożywania.

Syntetycznym ujęciem najważniejszych cech demograficznych gospodarstw domowych (wielkość i czas trwania gospodarstwa domowego, wiek jego członków) jest faza rozwoju rodziny, która wskazuje na wielkość, strukturę rodzajową oraz jakość popytu żywnościowego.

Wydaje się, iż najważniejszym wyzwaniem dla rynku żywnościowego, wobec zmieniającego się profilu demograficznego konsumenta, jest zaspokojenie potrzeb starzejącego się społeczeństwa polskiego. Ze względu na wspomnianą specyfikę żywienia ludzi starszych konieczne staje się dostarczanie na rynek żywności mniej energetycznej oraz przede wszystkim takiej, która zapewni dobre samopoczucie, zdrowie, sprawność fizyczną i umysłową.

Literatura

Garbarski L. (1994): Zrozumieć nabywcę. PWE Warszawa.

Kraśński Z., Piasny J., Szulce H. (1984): *Ekonomika konsumpcji*. PWE, Warszawa.

Paradysz J. (2000): Na minusie. *Gaz. Wybor.* 21 stycznia: 8.

Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski w latach 1990-1999. (2000) GUS, Warszawa.

Prognoza gospodarstw domowych w Polsce według województw na lata 1999-2030. (2000) GUS, Warszawa.

Prognoza ludnościowa Polski według województw na lata 1999-2030. (2000) GUS, Warszawa.

Roszkowski W. (1997): *Specyfika żywienia ludzi starszych*. *Przem. Spoż.* 6: 11-13.

Sudman S. (1976): *Applied sampling*. Orlando Academic Press, Orlando.

Wilkie W.L. (1994): *Consumer behaviour*. University of Notre Dame, New York.

Wisniewski E. (1983): *Ekonomika konsumpcji*. PWN, Warszawa.

ANALYSIS OF HOUSEHOLD DEMOGRAPHIC PROFILE AND ITS IMPLICATION ON FOOD MARKET

S u m m a r y

The main objective of this paper was showing the main features of demographic profile of households and their importance for food market. The characteristics of this profile was made on the basis of 600 households of Poznań. Households for research were chosen by non random, quota method. The similarity of demographic characteristic of researched households with demo-

graphic trends for the whole Polish household population was found. Among the most important trends calculated are ageing of society, increasing share of smaller households, i.e. two and three members, decreasing of average number of adult members and children in households, and also changing model of creating family and woman's fertility. The above mentioned demographic features of households are a big challenge for food market. They show, among the others: demand for convenient and highly processed food, for products for both protection and better health (functional food) with high stability, quality and nutrition value.